

Wójcik, Zbigniew J. / Wołoszyński, Ryszard W.

Andrzej Wolantowski (1942-1996)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 42/2, 177-184

1997

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANDRZEJ WOLTANOWSKI
(1942–1996)

Żył 54 lata, podczas których – jako warszawiak siódmego pokolenia – związany był ze Stolicą. Tu się wychował, uczęszczał do szkół i pracował. Dziejom kultury Warszawy poświęcił najwięcej swych prac, dobrze udokumentowanych archiwaliami dotychczas omijanymi przez historyków nauki i historyków oświaty. Interesował się piśmiennictwem z 1794 r. Był niewątpliwie najlepszym w Polsce znawcą prasy insurekcji kościuszkowskiej. Stopniowo jednak rozszerzał zakres tematyczny swych penetracji bibliotecznych i archiwalnych, obejmując także problematykę zesłańców XVIII i XIX w. W ostatnich latach życia przygo-

towywał do druku monumentalny rękopis pamiętnika konarszczyka Juliana Glubicza Sabińskiego pt. *Dziewiętnaście lat wyrwanych z mojego życia czyli dziennik mojej niewoli i wygnania od roku 1838° do 1857° włącznie*. Fragment tego pamiętnika miał oddać do druku w nr 6 czasopisma Muzeum Niepodległości w Warszawie pt. „Niepodległość i Pamięć”. Wydrukowany zeszyt ukazał się jednak bez jego opracowania. Choroba zniweczyła zamierzenia autorskie. Maszynopis po niezbędnym retuszu redakcyjnym ukaże się w jednym z kolejnych zeszytów „Niepodległości i Pamięci”. Pamiętnik Sabińskiego wydadzą z pewnością współpracownicy i uczniowie Profesora.

Andrzej Woltanowski urodził się 5 VI 1942 r. w Warszawie. Maturę uzyskał w 1960 r., po czym do 1965 r. studiował historię w Uniwersytecie Warszawskim. Uczęszczał na seminaria profesorów: Stanisława Herbsta i Andrzeja Zahorskiego.

Pierwszemu zawdzięczał ugruntowaną wiedzę o ostatnich latach Rzeczypospolitej szlacheckiej, drugiemu – wielostronne zainteresowania epoką Oświecenia. Za pracę magisterską *Prasa oficjalna insurekcji kościuszkowskiej*, przygotowaną pod kierownictwem prof. Herbsta, otrzymał wyróżnienie im. prof. Emila Kipy.

Pierwszym miejscem jego pracy zawodowej było Archiwum Polskiej Akademii Nauk. W latach 1965–1969 zajmował się głównie porządkowaniem spuścizn. Fascynował się wówczas architektem Tadeuszem Stryjeńskim i o jego twórczości ogłosił kilka artykułów. Wydana w 1969 r. rozprawa *Z dziejów propagandy kościuszkowskiej w Warszawie* ułatwiła Woltanowskiemu podjęcie na Uniwersytecie Warszawskim u prof. Herbsta studiów doktoranckich. W ustawowym okresie trzech lat (1969–1972) nie zdołał przedstawić rozprawy doktorskiej. W związku z tym w latach 1972–1973 pracował w dziale zbiorów specjalnych Centralnej Biblioteki Wojskowej, a następnie – do 1975 r. – w Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. W ostatniej z tych instytucji był kierownikiem Działu Wydawniczego oraz sekretarzem czasopisma „Teki Archiwalne”.

Lata 1972–1975 to także okres uroczystych obchodów 200 rocznicy powstania Komisji Edukacji Narodowej. Andrzej Woltanowski wspólnie z Ryszardem W. Wołoszyńskim w 1973 r. ogłosili popularną monografię tej magistratury. Wspólnie z Wojciechem Całczyńskim wydał ważne materiały źródłowe o funduszu KEN w latach 1794–1795. Do tej wiązki tematycznej nawiązuje także opracowanie o Wydziale Instrukcji Narodowej Rady Najwyższej Narodowej w dobie insurekcji kościuszkowskiej. Elementy edukacji stanowią trwałe elementy także późniejszych prac Woltanowskiego.

Ważnym nurtem zainteresowań badaczy Woltanowskiego i Wołoszyńskiego były również studia nad epoką Oświecenia. Analiza dorobku polskiego z tego zakresu ukazało się w 1978 r. w tomie pierwszym „Wieku Oświecenia”.

W 1975 r. Andrzej Woltanowski podjął pracę w Instytucie Historycznym Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku, zrazu jako starszy asystent, później adiunkt (1977 r.), docent (1990 r.) i profesor nadzwyczajny. Doktorat obronił – po śmierci prof. Herbsta – pod kierownictwem prof. Zahorskiego. Habilitował się na podstawie rozprawy *Prasa i pisma periodyczne powstania kościuszkowskiego*, ogłoszonej w 1984 r. w Białymstoku. Kolokwium i wykład habilitacyjny przeprowadził na Wydziale Historycznym UW (grudzień 1988 r.) i w Instytucie Historycznym PAN (luty 1989 r.). Nadal był uczestnikiem seminariów historycznych prof. Zahorskiego na Uniwersytecie Warszawskim. Związał się także z seminarium oświeceniowym prof. Zdzisława Libery. W 1986 r. wystąpił na V Ogólnopolskim Kongresie Mariologicznym i Maryjnym w Lublinie, z referatem *Kult Maryjny zesańców na Syberii w XIX w.* Wystąpienie to datuje początek nowego pola jego zainteresowań badawczych: problematykę syberyjską. Większość opracowań z tego zakresu ogłosił wspólnie z Janem Trynkowskim. Wśród nich jest także ważne studium o Antonim Wałęckim jako badaczu Wschodniej Syberii i Bajkału, ogłoszone w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki” w 1990 r. Zadziwiają erudycją

także inne artykuły z tego zakresu, a zwłaszcza *Etap konarszczyków* (1989 r.), *Julian Glaubicz Sabiński (1797–1869) i jego dziennik* (1991 r.). Ostatnie z tych opracowań powstało na podstawie rękopisu fragmentu *Dziennika* zachowanego w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Zapewne wiedziony intuicją, Andrzej Woltanowski odkrył w Dziale Rękopisów Uniwersytetu Wileńskiego całość tego pamiętnika, uznanego za zniszczony w Warszawie w czasie wojny, w zbiorach Biblioteki Narodowej. To właśnie nad tym rękopisem odkrywca pracował w ostatnich latach usiłując bezskutecznie zainteresować różne instytucje wydaniem pamiętnika drukiem (w tym także Bibliotekę Narodową i Instytut Historii Nauki PAN). Na przygotowanie 150 arkuszowej edycji potrzebne było rzeczywiście duże pieniądze.

W ostatnich latach pracy Andrzeja Woltanowskiego do tematyki, której był wierny, przybył jeszcze jeden: Grodno. Otrzymał odpowiedni grant z Komitetu Badań Naukowych. Wydany wspólnie z Janem Urwanowiczem szkic z 1992 r. pt. *Grodno w 1794 r.: miasto i ludność* jest o tyle interesujący, że podejmuje także sprawę lekarzy kształconych właśnie tam, przed kilkunastu laty, w prowadzonej przez J.E. Giliberta szkole lekarskiej.

Profesor Woltanowski przywiązywał wielką wagę do popularyzacji dokonań historyków. Niektóre z jego artykułów, zwłaszcza w „Mówią Wieki”, po opatrzeniu w przypisy mogłyby z powodzeniem być drukowane w periodykach dla profesjonalistów. Niechętnie odnosił się do nonszalancji zawodowych publicystów. Wspólnie z Wiesławem Majewskim wystąpił np. przeciw tendencyjnej (i w gruncie rzeczy amatorskiej) popularyzacji dokonań inżynierskich Tadeusza Kościuszki, zaprezentowanej przez Stefana Bratkowskiego. Obszerną recenzję jego książki ogłosił w 1978 r. w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki”.

Miał niewątpliwie wielki kult źródeł historycznych: rękopiśmiennych i drukowanych. Wykorzystywał je zawsze w swoich opracowaniach. Chętnie przy tym korzystał nie tylko z dawnych gazet, druków ulotnych, ogłoszeń, ale także utworów poetyckich. Nasycił nimi zwłaszcza swe książki z ostatnich lat, a w tym interesujące opracowania wydawnictwa Polonia *I była w tym Polska od zenitu* oraz *By Polska umiała znów żyć* (1985 r.). Przesycone są twórczym literackim także inne ważne jego opracowania źródłowe: *Bitwa pod Maciejowicami 10 X 1794 r.* (1994 r.), *Turniej paszkwilancki wileńsko-warszawski* (1994 r.).

Dwie jego antologie źródeł mają szczególną wartość poznawczą. W 1995 r. ukazała się ważna książka *Kościół katolicki a powstanie kościuszkowskie*. Obala ona ostatecznie mit o księżach jakobinach jako czynniku starającym się poruszyć konserwatyzm hierarchii kościelnej i księży plebanów. Insurekcję, choć niechętnie, wspierał prymas Poniatowski, nie mówiąc już o klerze.

W 1996 r. Woltanowski opublikował książkę szczególną: *Józef Wybicki i inni. Wybór publicystyki powstania kościuszkowskiego*. Dokonał w niej rewizji poglądów na udział elity intelektualnej Warszawy na kształtowanie się postaw społeczeństwa w obliczu powszechnego zrywu wolnościowego w 1794 r. Tytułowa

postać tego ruchu to Józef Wybicki. Obok niego czynnie piórem uczestniczył w kształtowaniu się świadomości – Stanisław Staszic.

W ostatniej z tych książek marginalnie ujęty został problem jeszcze innych zainteresowań Woltanowskiego: dary społeczeństwa na rzecz insurekcji. Osobne wzmianki na ten temat Woltanowski drukował także w białostockim czasopiśmie historycznym „Gryfita” (nie uwidocznione w zestawieniu bibliograficznym). W artykule ogłoszonym ze Zbigniewem J. Wójcikiem pt. *Stanisław Staszic w 1974 r.* wskazano, że autor *Rodu ludzkiego* był jednym z hojniejszych darczyńców na rzecz insurekcji. Obszerne analizy ofiarności społecznej w 1794 r., oparte na archiwaliach z Archiwum Akt Głównych oraz prasy, Woltanowski zdołał opracować i złożyć w redakcjach specjalistycznych czasopism.

Był niewątpliwie fanatykiem pracy. Dni wolne od zajęć uniwersyteckich spędzał na ogół w bibliotekach: Narodowej, Uniwersytetu Warszawskiego, Instytutu Badań Literackich PAN. Znał świetnie zasoby Archiwum Głównego Akt Dawnych. Chętnie dzielił się z innymi swoimi spostrzeżeniami. Dobrze uczył studentów, zwłaszcza na seminarium poświęconym problematyce zesłańczej. Kilkanaście prac magisterskich z tego zakresu to również jego dorobek naukowy i dydaktyczny¹.

Andrzej Woltanowski zmarł po kilkumiesięcznej chorobie 6 listopada 1996 r. w Warszawie. Pochowany został na Cmentarzu Bródnowskim w grobie rodzinnym.

WYBÓR PUBLIKACJI PROF. A. WOLTANOWSKIEGO UWZGLĘDNIAJĄCYCH HISTORIĘ NAUKI, EDUKACJI I ZAGADNIENIA SYBERYJSKIE

1. [Rec.] *Łojek Jerzy: Bibliografia prasy polskiej 1661–1831. Warszawa 1965.* „Kwartalnik Historyczny” R. 74: 1967 nr 2 s. 529–531.
2. *Warszawskie Królewskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk 1800–1832.* „Mówią Wieki” R. 11: 1968 nr 11 s. 1–5.
3. *Wypiański i Stryjeński. Historia pewnej przyjaźni.* „Twórczość” R. 25: 1969 nr 8 s. 72–83.
4. *Z dziejów propagandy kościuszkowskiej w Warszawie.* „Rocznik Warszawski” R. 9: 1969 s. 31–62.
5. [Rec.] *Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1786–1794. Opr. Tadeusz Mizia. Wrocław 1969.* „Przegląd Historyczny” T. 61: 1970 z. 3 s. 519–521.
6. Współautor: Wołoszyński Ryszard W.: *Recherches sur le Siècle des Lumières en Pologne de 1961 à 1968.* „Acta Poloniae Historica” T. 21: 1970 s. 141–175.

7. *Materiały Zygmunta Zawirskiego*. „Biuletyn Archiwum PAN” Nr 14:1971 s. 106–125.
8. *Tadeusz Stryjeński (1848–1943). Materiały spuścizny rękopiśmiennej w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie*. „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” T. 16:1971 z. 2/3 s. 233–245.
9. Współautor: Wołoszyński Ryszard W.: *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794*. Warszawa 1973, 426 s.
10. *Fundusz edukacyjny w latach 1794–1795. Materiały źródłowe*. [Wyd.] Całczyński Wojciech, Woltanowski Andrzej. „Teki Archiwalne” T. 14: 1973 s. 13–52.
11. *Spadkobierca tradycji Komisji Edukacji Narodowej w dobie insurekcji kościuszkowskiej* [Wydział Instrukcji Narodowej Rady Najwyższej Narodowej]. „Rocznik Warszawski” R. 12: 1974 s. 147–169.
12. *Posiedzenie Rady Redakcyjnej Wydawnictw Archiwalnych Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych*. „Archeion” T. 62:1975 s. 303–305.
13. Współautor: Wołoszyński Ryszard W.: *Badania nad Oświeceniem w Polsce w latach 1961–1972*. „Wiek Oświecenia” T. 1:1978 s. 323–361.
14. Współautor: Majewski Wiesław: *Pamflet na historyków*. [O książce S. Bratkowskiego o Tadeuszu Kościuszcze]. „Polityka” R. 22:1978 nr 14 s. 15.
15. [Rec.] Współautor: Majewski Wiesław: *Bratkowski Stefan: Z czym do nieśmiertelności*. [O działalności inżynierskiej T. Kościuszki]. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R. 23:1978 nr 1 s. 222–231.
16. *Tadeusz Stryjeński (1849–1943), architektura* – s. 153; *Zygmunt Zawirski (1882–1948), filozofia* – s. 180. [W:] *Przewodnik po zespołach i zbiorach archiwum PAN*. Opr. zespołowe pod kierunkiem Zygmunta Kolankowskiego. Wrocław 1978.
17. „*Le XVIIIe siècle en Europe et en Pologne*”. *Colloque franco-polonais à Białystok, les 15–16 mai 1981*. „Acta Poloniae Historica” T. 46:1982 s. 280–281. (Podpis A.W.).
18. „*Okopy warszawskie*”, kwiecień–czerwiec 1794. [W:] *Francja–Polska XVIII–XIX w. Studia z dziejów kultury i polityki poświęcone Profesorowi Andrzejowi Zahorskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*. Kom. red. Antoni Mączak [i in.]. Warszawa 1983 s. 319–328.
19. *Burzliwy żywot Joachima Chreptowicza w 1794 r.* „Kontrasty” 1983 nr 12 s. 31–35; 1984 nr 1 s. 28–31.
20. *Diariusz oblężenia Wiednia*. Opr. Adam Dobroński, Andrzej Woltanowski. „Mówią Wieki” 1984 nr 2 s. 1–6.

21. *Prasa i pisma periodyczne wobec powstania kościuszkowskiego*. Białystok 1984, 584 s.
22. [Rec.] *Wojna domowa czy kontrrewolucja? – Jasienica Paweł: Rozważania o wojnie domowej*. Kraków 1985. „Nowe Książki” 1986 nr 9 s. 87–91.
23. *Źródła prowieniencki kościelnej w archiwach państwowych (lata 1795–1807)*. „Przegląd Tomistyczny” T. 3:1987 s. 243–249.
24. *Czarna legenda śmierci prymasa Poniatowskiego. (Źródła i historiografia)*. „Kwartalnik Historyczny” R. 94:1988 nr 4 s. 25–62.
25. *Kult Maryjny zesańców polskich na Syberii w XIX w.* [W:] *Niepokalana. Kult Matki Bożej na ziemiach polskich w XIX wieku*. Pod red. Bolesława Pylaka i Czesława Krakowiaka. Lublin 1988 s. 517–536.
26. *Na szlakach zesań barskich*. „Mówią Wieki” 1988 nr 1 – I. *Do Kijowa* – s. 39–44; nr 2 – II. *Kazamaty kijowskie* – s. 39–44; nr 3 – III. *Do Kazania, Tobolska i dalej* – s. 35–42.
27. Współautor: Trynkowski Jan: *Antonilli Roszkowskiej „Modlitewnik syberyjski”*. „W Drodze” 1989 nr 2 s. 104–106.
28. Współautor: Trynkowski Jan: *Etap konarszczyków*. „Miesięcznik Literacki” 1989 nr 7 s. 106–118.
29. Współautor: Trynkowski Jan: *Antoni Wałęcki (1815–1897), badacz Wschodniej Syberii i Bajkału*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R. 34:1990 nr 4 s. 586–601.
30. Współautor: Trynkowski Jan: *„Dziennik mojej niewoli” – J. Sabińskiego*. „Mówią Wieki” 1990 nr 2 – Cz. I – s. 39–43 i 11; nr 3 – Cz. II – s. 36–41; nr 4 – Cz. III – s. 37–42.
31. Współautor: Trynkowski Jan: *Julian Glaubicz Sabiński (1797–1869) i jego dziennik*. „Ze Skarbcza Kultury” T. 51:1991 s. 81–111.
32. Współautor: Urwanowicz Jerzy: *Grodno w 1794 r.: miasto i ludność*. [W:] *Miasto. Region. Społeczeństwo. Studia ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Wyrobiszowi w sześćdziesiątą rocznicę Jego urodzin*. Red. Ewa Dubas-Urwanowicz i Jerzy Urwanowicz. Białystok 1992 s. 111–133.
33. *Bitwa pod Maciejowicami 10 X 1794 r. Żale pomaciejowickie. Wybór tekstów historycznych i literackich*. Opracowanie i noty edytorskie Andrzej Woltanowski. Wstęp Tadeusz Rawski i Andrzej Woltanowski. Białystok 1994, 136 s.
34. *Turniej paszkwilancki wileńsko-warszawski na cześć ambasadora rosyjskiego Josifa Igelströma 1794 r.* Wstęp, wybór, komentarze Andrzej Woltanowski. Przygotowanie do druku Magdalena Woltanowska. Białystok 1994, 64 s.
35. *Kościół katolicki a powstanie kościuszkowskie. Zapomniana karta z dziejów insurekcji 1794 r. Wybór źródeł*. Opr. Andrzej Woltanowski. Warszawa 1995, 214 s.

36. *Nic nie jest białe i czarne*. [Cz. 1]; *O Stanisławie Auguście*. [Cz. 2] Rozmowę prowadził J. Witan. „Przegląd Katolicki” 1995 nr 8 s. 1, 8; nr 9 s. 8.
37. *Opowieści Franciszka Zaleskiego*. (Na podstawie relacji z 1848 roku Antoniego Stanisławskiego z Kazania). [W:] *Z dziejów Europy środkowo-wschodniej. Księga pamiątkowa ofiarowana prof. dr hab. Władysławowi A. Serczykowi w 60 rocznicę Jego urodzin*. Białystok 1995 s. 261–266.
38. *Pech awansowy obywatela brygadiera Józefa Kopcia w 1794 r.* [W:] *Dziennik Józefa Kopcia brygadiera wojsk Polskich*. Z rękopisu Biblioteki Czartoryskich opr. i wydali Antoni Kuczyński i Zbigniew Wójcik. Warszawa-Wrocław 1995 s. 341–354.
39. Współautor: Wójcik Zbigniew: *Stanisław Staszic w 1794 r.* „Przegląd Geologiczny” R. 43:1995 s. 438–440.
40. *Józef Wybicki i inni. Wybór publicystyki powstania kościuszkowskiego*. Wstęp i opracowanie Andrzej Woltanowski. Białystok 1996, 172 s.
41. Współautor: Trynkowski J.: *Anton Watecki (1815–1897), zabytyj issledowatel Daurii i Bajkała*. [W:] *Bajkał i jestiestwoznanije za 100 let. (K 100-letiju issledowanij polakow na Bajkale)*. Otw. red. F.I. Gałazij, Irkutsk 1993 s. 150–158.
42. *Nieznana poezja litewska powstania kościuszkowskiego*. „Studia Podlaskie” T. 6: 1996 s. 145–168.

Przypis

¹ Niektóre szczegóły dotyczące życia i pracy Andrzeja Woltanowskiego zawdzięczamy dr Janowi Trynkowskiemu.

Ryszard W. Wołoszyński, Zbigniew J. Wójcik
(Warszawa)

